తాత దిగిపోయిన బండి

"మహాపచారం!" అంటూ ముక్కున వేలేసుకున్నాడు వెంకటాచలం.

అతనికి మహాపచారమనిపించిన దృశ్యమే నా కంటికి సముచితమైనవిగానూ, విడ్డూరంగానూ కనిపించింది.

జాతి పితకు నూరేళ్ళు నిండి, నూటొక్కటో యేడు వెడుతున్న శుభ దినాన యావద్భారత దేశం పండుగ జరుపుకొన్నది. ఉడతాభక్తిగా మేము, మా పాఠశాల పిల్లలూ కూడా సదరు ఉత్సవాన్ని జరుపుకొన్నాము.

అయితే, ఈ శతజయంత్యుత్సవ సరళిలో ఒకింత మార్పు!

ఇన్నాళ్లూ ప్రతి జాతీయ దినోత్సవాన్నీ బడి ఆవరణలోనే జరుపుకునే వాళ్ళం. తమకు తెలిసిన సంగతులేవో పంతుళ్లు చెప్పేవాళ్ళు. పిల్లలువినే వాళ్లు. వేడుకలతో బడి సందడిగా వుండేది. ఇది రివాజు.

ఈ సారి అలా కాదు.

గ్రామపంచాయతీ ఆఫీసునుండి ముందుగా మాకో ఉత్తర్వు వచ్చింది. పంచాయతీ ప్రాంతానికి చెందిన అన్ని పాఠశాలల్లోని అందరు ఉపాధ్యాయులు బడిపిల్లలందర్నీ తరలించుకుని, అక్టోబరు రెండో తేదీ ఉదయం ఏడున్నర గంటలకు. పంచాయతీ ఆఫీసు సన్నిధిలో హాజరుకావాలన్నది—ఆ ఉత్తర్వు యొక్క సారాంశం.

గ్రామ పెద్దల ఈ జోక్యాన్ని గూర్చి పంతుళ్ళు నలుగురూ నాలుగు రకాలుగా వ్యాఖ్యానించుకున్నారు.

సాధారణంగా పంచాయతీ ఆఫీసులకు, ప్రాథమిక పాఠశాలలకూ వున్న బాహిర సంబంధం ఒక్కటే! ఆ సంబంధానికి ఆకారం వుంది. రంగు వుంది. వాసన వుంది. రుచి వుంది. దానిపేరు మిఠాయి, వెనకటి జాతీయ

దినోత్సవ వేళల్లో తీపిమిఠాయిలు పంచాయతీ ఆఫీసునుండి రెక్కలు కట్టుకుని ఎగిరివచ్చి బడి పిల్లల జిహ్వలపై వాలేవి. ఈసారి పంచాయతీ వారు వాటి రెక్కల్ని విరగ్గొట్టేశారు. పిల్లల్నే రెక్కలు కట్టుకు రమ్మంటున్నారు.

"ఫలానా పాఠశాల కూడా గాంధీజీ శత జయంత్యుత్సవాన్ని జరుపుకొన్నది" అనే మాట చరిత్ర కెక్కకుండా చేస్తూ. "ఫలానా పంచాయతీ గాంధీజీ శతజయంత్యుత్సవాన్ని ఘనంగా జరుపుకొన్నది" అనే మాటను మాత్రమే సువర్ణాక్షరాలతో లిఖింప బూనుకున్నారు.

పంతుళ్ళు సహజంగా పరమభాగవతోత్తములు, సాత్వికులు, ఏ గంభీర స్వరం విన్నా తలలు వంచేవాళ్ళు, పౌరసత్యం వున్న ప్రతి వాడికి విధేయులూ గనుక—ఏడున్నరకంటే ఏడుగంటలకే వెళ్ళి హాజరు వేయించుకుంటా రన డంలో ఏ భారతీయుడికీ ఎట్టి సందేహమూ లేదు.

రమ్మన్న వేళకు పిల్లల్ని వరుసల్లో నిలిపి, పంచాయతీ చావడికి అభిముఖంగా నడిపించాము.

నేలమీద బంకమన్ను మెత్తి, దానిమీద చీపురుపుల్లతో గీతగీచినట్లు క్రిక్కిరిసిన కట్టడాల నడుమ సన్నటిరోడ్డు.

ఓసారి, ఓ లావాటి ఆఫీసరుగారు మా బడికి వచ్చారు. మళ్ళీ ఆయన వెళ్ళిపోతుండగా, ఆయన్ని రోడ్డుమీదికి సాగనంపాము. సరిగ్గా ఆ సమయంలో రోడ్డుమీద అటునుంచి ఓబస్సు. ఇటునుంచి ఓ బస్సు ఎదురుపడ్డాయి. రోడ్డు మీదికి వెళ్ళిన ఆఫీసరుగారు గబగబా బడిలోపలికి పరుగెత్తుకొచ్చారు. బస్సులు రెండూ వెళ్ళిపోయిన తరువాత ఆయన నింపాదిగా బయటపడ్డారు. అంత ఇరుకైనరోడ్డు అది.

ఆ రోడ్డుమీద పోగాపోగా—పంచాయతీ ఆఫీసు భుజానికి రాచుకుంటుంది. నేలమీద చోటు చాలకపోగా. ఆఫీసునెత్తినే మరో అంతస్తు వుంటుంది. మునిసిపాలిటీ కావాలని ఉవ్విళ్లూరుతున్న మేజర్ పంచాయతీ అది. ప్రెసిడెంటుగారు ఆఫీసులో కూర్చుని ఏ దిక్కునైనా చేయిసాచితే. ఆ అధికార హస్తం రెండు మైళ్ళవరకూ సాగుతుంది. ఆ రెండు మైళ్ళ దూరాన కూడా బడివుంది.

అన్నీ కలిపితే పన్నెండు ప్రాథమిక పాఠశాలలు. వీటిలో పదిహేను వందల మంది బాలబాలికలు చదువుకుంటున్నారు. వారిలో కనీసం పన్నెండు వందల మంది పిల్లలు ఈ రోజు పంచాయతీ ఆఫీసుముందర నిలబడబోతున్నారు. బుడ్డీలో భూతం దూరినట్లు! ఇది ఎలా సాధ్యం? ఈ రోడ్డు మీద రెండు బస్సులు ఎదురుపడితే — మనిషి తప్పుకుపోవడానికైనా చోటులేదే?

తినబోతూ రుచి అడగడం ఎందుకూ? అందాకా నడిస్తే ఆ సందేహమూ తీరిపోతుందికదా! నడవడం మనవంతు! నడిపించడం వాళ్ళవంతు!

ఇంజను ఆఫీసుముందర ఆగింది. వెనుక నున్న పెట్టెలన్నీ చిందరవందరగా ఒకదాని మీద ఒకటి తూలిపోయాయి. కాళ్లు పచ్చడై పోయాయనీ, బట్టలు నలిగిపోయాయనీ పిల్లలు ఒకర్నొకరు కీచులాడుకున్నారు.

"ఇంకొక నాలుగడుగులు నడవండి!" అన్నాడు ఆఫీసుగుమాస్తా.

"ఎక్కడికి?" అన్నారు మా హెడ్మాస్టరుగారు.

గుమాస్తా రెండో మాట మాట్లాడలేదు. అతనిచేయి మాత్రం రెక్కమానులాగా కదిలింది.

ఆ చేయి వూగినవైపుగా మా దండు కదిలింది.

"చినదానా! చినదానా! ఓ చిలిపికనుల దానా? రాముందుకు, సిగ్గెందుకు? నీముందు నేనులేనా?" అంటూ లౌడ్‌స్పీకరు గొంతెత్తి పిలుస్తోంది.

పంచాయతీ ఆఫీసుఎదుటివైపున పోలీసు మైదానం వుంది. మైదానంలో రోడ్డుకు దగ్గరగా ఎడ్లబండి నిలిచివుంది. రంగురంగుల తోరణాలతో అందగా అలంకరింపబడివుంది. రాజకీయోపన్యాసకుల నోళ్ళలాగా— అందులో రెండు లౌడ్‌స్పీకర్లున్నాయి. కొత్తగా తీర్చిన దిష్టిబొమ్మలా తెల్లటి బట్టలతో బండివద్ద నిలబడివున్న ప్రెసిడెంటు రామభద్రుడుగారు మమ్మల్ని చూచి. గంభీరంగా రిస్టువాచీ వైపు చూసుకున్నారు.

"పొద్దెక్కిపోతోంది. పిల్లల్ని అటువైపున కూర్చోబెట్టండి."

సముద్రందాటి లంకలో వాలిన కోతి మూకలా పిల్లలందరూ సైడు కాల్వను లంఘించి, పోలీసు మైదానమంతటా నిండి పోయారు. క్రమంగా

ంతశాలలన్నీ ఒక్కటొక్కటే రాసాగాయి. నదులన్నీ వచ్చి సముద్రంలో
ిసినట్లు—వచ్చిన వాళ్ళందరూ పోలీసు మైదానంలో క్రిక్కిరిసిపోసాగారు.
ుదానంలో ఆటు పోటులు ఎక్కువైనాయి.

అది పేరుకు మాత్రమే మైదానం. అందులో ఆ చివర ఒకడు, ఈ
వర ఒకడు నిలబడి చేద త్రాడు పేనుకోవచ్చు. ఆ మైదానం అంచుల
ంబడే గోడకట్టి, ఓ ఎలిమెంటరీస్కూల్ బిల్డింగు కట్టుకోవచ్చు! (అనుకునే
ధుడుంటే!)

ప్రజలకు అందకుండా నిచ్చెన పై మెట్టున వున్నవాణ్ణి లోకం ప్రజా
వకుడనటంలేదూ? ఆ పరిభాషలో ఇది మైదానమే!

పోలీసువాళ్ళది గనుక, పోలీసు మైదాన మైంది. అయితే ఆ పోలీసు
ళ్ళు అరుదుగా నైనా దీన్ని వాడుకుంటున్నట్లు లేదు. "సత్యం చెప్పడానికి
యపడనవసరం లేదు." అన్నది గాంధీగారి సూక్తి. తొలగించడానికి వీలు
నంతగా పెరిగిపోయిన అవినీతిలా పోలీసుమైదానమంతటా నిండిపోయిన
ల్లేరు మొక్కలు, మలమూత్రావశేషాలు నిర్భయంగా నిజం చెబుతున్నాయి.

గంట ఎనిమిదిన్నరైంది. దయలేని సూర్యుడు పసిపిల్లల్ని ఎండలో
ాడ్చసాగేడు. ఒకవైపు కొందరు పంతుళ్లు పిల్లల్ని గదమాయించి కూర్చో
డుతున్నారు. వాళ్ళపాలిటికి అది గోడకుర్చీకంటే కఠినమైన శిక్షగా పరిణ
ంచింది. "అయ్యో! ఇక్కడ ముళ్ళు గుచ్చుకుంటున్నాయి, మా స్టారూ!
బ్బే! ఇక్కడ గలీజుగా వుంది మాస్టారూ!" అంటూ కుయ్యిలిడుతున్నారు.
ంరోవైపున - "ఉత్తరువుమేరకు తప్పక వచ్చాము. అందుకు దాఖలాగా,
ివిగో మా అవనత ముఖాలు!" అంటున్నట్లు పంతుళ్ళు రామ భద్రుడుగారి
ట్టెదుట నిలబడి ఓ "నమస్కారం" సమర్పించి వచ్చే తంతు కొనసాగు
ంన్నది.

పిల్లలకు యివ్వగలిగింది యిచ్చివేయగా, పెద్దలకు యివ్వగలిగింది
ిద పంతుళ్ళ దగ్గరే ముంటుంది? నమస్కారం తప్ప!

ఏదో సినిమాలో దొరలను తూర్పారబట్టే తందానపాట లౌడ్‌స్పీ రులో గింగురు మంటూ ప్రారంభమైంది. ప్రెసిడెంటు రామభద్రుడుగార వెంటనే నోరుచేసుకున్నారు. "ఏయ్ మస్తాన్! అదేం పాటోయి? ఏదన్నా మంచిపాటవెయ్!"

పాట ఆగిపోయింది.

"ఈ పాట నేను వెయ్యాలని వెయ్యలేదండి! అదే వొచ్చేసింది!" అంటూ జవాబిచ్చాడు బండిలో కూర్చున్నమస్తాన్. "ఇదిగో, ఈ పాట వినండి, సాబ్!...."

"బలే తాత మన బాపూజీ
బాలల తాత బాపూజీ....
కులమత భేదం వలదన్నాడు
కలిసి బ్రతికితే బలమన్నాడు
మానవులంతా ఒకటన్నాడు
మనలో జీవం పోశాడు...."

వెంకటాచలం ప్రెసిడెంటుగారి వైపు చూశాడు. బండిలోని మస్తాన్ వైపు చూశాడు. అతని చూపులు బండిమీదే నిమిషం పాటు నిలిచాయి. అప్పుడన్నాడామాట!

ఆ రోజు ఉదయం ఎనిమిదిన్నర గంటల వేళ— పోలీసు మైదానంలో నిలబడి, ముక్కున వేలేసుకుని వెంకటాచలం అన్న మాట.

"మహాపచారం!"

"ఎవరికి?" అన్నాను.

"ఇంకెవరికి! గాంధీకి?"

"ఎందుకూ!"

"ఆ బండిని చూశావా?"

"చూశాను."

"మళ్ళీ చూడు."

"చూశాను...."

"ఆ బండి చాలా దిట్టంగా వుంది. లారీకి మల్లే నాలుగువైపులా ఇనప గోడలు. అది పంచాయతీ వాళ్ళ పాకీబండి. వీధుల్లోని పెంట కుప్పలు ఖాళీ చేసేందుకు ఉపయోగిస్తున్న బండి. ఈ బండితో ఇప్పుడు ఊరేగింపు జరగబోతున్నది. బండిని శుభ్రంగా కడిగారు. రంగుకాగితాలు కట్టారు. పూలసరాలు వేలాడదీశారు. అందంగా వుంది. అంతా బాగుంది; అయితే.... సదానందం! సరిగ్గా చూడు!"

"వెంకటాచలం! నాకు ఓపిక ఎక్కువ. నాకు కోపం తెప్పించటం నీవల్ల కాదు."

"నీకు బుద్ధిలేదు!" అన్నాడు వెంకటాచలం.

ఎందుకు బుద్ధిలేదని నేనడగలేదు.

"ఎందుకు లేదంటే—ఆ బండిని చూడు-సరే, నువ్వు చూడలేవులే అది ఒంటెద్దు బండి!"

నేను పలుకలేదు.

"అందులో గాంధీపటం పెట్టబోతున్నారు. గాంధీగారి బండికి కాడెద్దుల్ని కట్టాలి. అదే సమంజసం! ఒంటెద్దును కట్టి ఊరేగటం తప్పు కదూ? ఇంత ముఖ్యమైన లోపం నీ బుద్ధికి తోచక పోయిందేమా అని నాకు ఆశ్చర్యంగా వుంది. నీకు మల్లేనే....ఆ పంచాయతీ వాళ్ళకు కూడా బుద్ధిలేనందుకు విచారిస్తున్నాను."

"వెంకటాచలం! నువ్వే బోల్తా పడ్డావు."

"నేనా!"

"వార్తా పత్రికలు చదివే ముఖం కాదు నీది."

"డబ్బిచ్చి కొని, మరీ చదువుతున్నాను తెలుసా!"

"అయితే, నీకు బుద్ధిలేదని స్పష్టమై పోయింది. చదివిన మాటలు నీకు అర్థమై వుండవు. జోడెడ్లు ఒక దానితో ఒకటి పోట్లాడు కున్నాయనీ, ఎడమొగం పెడమొగంగా వుంటున్నాయనీ వార్తా పత్రికల్లో నువ్వు చదవలేదూ! ఇక బండికి మిగిలింది ఒంటెద్దే!"

వెంకటాచలం కళ్లు చిత్రంగా మెరిశాయి. "ఔను సుమా! బుద్ధి నీకూ వుంది, పంచాయతీ వాళ్ళకూ వుంది. లేనిది నాకూ, నా బోటి వాళ్ళకే!.... అయితే. ఈ బండికి కట్టింది ఎలపటెద్దా, దాపటెద్దా?"

"ఈ పశ్న ప్రెసిడెంటుగారిని అడగాలి!"

మా బడి మాస్టర్లందరూ ఒక్కచోట చేరాము. పల్లెలనుండి వచ్చిన తెలివైన పంతుళ్లు కొందరు గొడుగులు తెరచి పట్టుకున్నారు. గొడుగులు లేని వాళ్ళందరూ కండువాలతో, జేబురుమాళ్ళతో చెమటలు తుడుచుకో సాగారు. ఇక పిల్లల మాట చెప్పాలా! వాళ్ళలో గోల ఎక్కువైంది.

"ఇంత ఆలస్యం చేస్తూన్నారేమిటీ! పిల్లల్ని యిలా ఎండబెట్టి, ఎక్కడికైనా ఎగుమతి చేయాలనుకున్నారా?" అంటూ విసుగ్గా గుసగుస లాడాడు నారాయణమూర్తి.

"ఊళ్ళోని పెద్దలెవరో రావాలట! అందుకే ఆలస్యం?" అన్నాడు రంగనాథం.

అప్పుడు—ఉగాది పచ్చడిని తలపింపజేస్తూ సీతాలక్ష్మి గొంతు విని పించింది. ఆ గొంతులో కొత్తబెల్లంలోని తీపిలా రాగం, మామిడిపిందె లోని వగరులా విసుగు, వేప చిగురులోని చేదులా కాసంత కోపమూ కలిసి పోయాయి. "అసలు, మనకు బుద్ధిలేదు. వాళ్ళు రమ్మంటే రావటానికి, నుంచోమంటే నుంచోటానికి—వాళ్ళు కొనుక్కున్న మనుషులమా మనం?.... ఎందు కొచ్చిన బెడదసార్ యిది?"

సీతాలక్ష్మి అందంగా వుంటుందని నేనెప్పుడూ అనుకోలేదు. ఆమె ఇవాళ అందంగా వుందనిపించింది. ఆమె ముఖం ఎందుకో కాస్త ఎర్రబడి, రావి చివురులా మిసమిస లాడుతోంది. సూర్యాస్తమయం తరువాత ఆకాశంలో కనిపించే పల్చని ఎరుపుజీర ఆమె కంటిలో తొంగిచూస్తోంది. అందుకే సీతాలక్ష్మి అందంగా వుంది.

మైదానం చేరుకొన్నప్పటి నుంచీ ఆమె ఎవరితోనూ ఒక్కమాట కూడా మాట్లాడలేదు. మనుషులందరూ తనకు కాని వాళ్ళైపోయారన్నంత

బెంగతో- ఆగ్రహంతో అక్కడక్కడా ఒదిగి నుంచుంటోంది. ఆమె గుండెలో ఎక్కడో ముల్లు గుచ్చుకున్నట్లుంది.

"ఏమైందమ్మా?" అన్నాడు వెంకటాచలం.

"తెలియనట్లడుగుతారేమండి?" అంది సీతాలక్ష్మి విష్ఠురంగా.

"ఎక్కడో పడాల్సిన పిడుగు నా నెత్తిన పడుతోందేమిటి?.... నిజంగా నాకేమీ తెలియదమ్మా!"

కళ్ళు చక్రాల్లా త్రిప్పుతూ, అభినయిస్తున్నట్లు చేతులు వూపుతూ సీతాలక్ష్మి చెప్ప సాగింది. "మనం యిక్కడికి పిల్లల్ని తీసుకుని వస్తున్నప్పుడు, మీరు ముందొచ్చేశారు. నేను లైను చివర వస్తున్నాను. పిల్లలందరూ వరసగా సైడు కాలవ దాటుకుంటున్నారు. ఒక కుర్రాడు కాలుజారి కాలవలో పడి, మోకాళ్ళదాకా బురదపట్టించుకున్నాడు. ఆ వుప్పి పళ్ళ ప్రెసిడెంటు బండి దగ్గరే నిలబడున్నాడు. ఊరికంతా తానొక్కడే నాధుడైనట్లు ఓ సారి ఎగాదిగా చూసి, పొట్టి మెడ అటూ యిటూ తిప్పి, "ఈ పంతుళ్ళకూ బుద్ధిలేదు, పంతులమ్మలకూ బుద్ధిలేదు, పిల్లల్ని ఎలా నడిపించాలో కూడా తెలియకపోతే ఎట్లా?" అంటాడా? ఎంత ప్రెసిడెంటయితే మాత్రం అంత తెంపరితనమా?....ఈ మొనగాడేనా నాకు పెట్టిపోస్తున్నది?....పంతుళ్ళూ, పంతులమ్మలూ ఈ పొగరుబోతుగాడి పెళ్ళాలను కుంటున్నాడేమో?" అంటూ కొంగుతో కళ్ళొత్తుకుంది ఆమె.

పంతుళ్ళందరూ చాల బాధపడ్డారు. ఆమె మీద జాలిపడ్డారు. రామభద్రుడుగారి మీద కోప్పడ్డారు. అయితే ఆ కోపం పరోక్షంలో మాత్రమే. ప్రెసిడెంటుగార్ని నిలువునా పాతెయ్యకపోయినా, నిలుచున్నచోటే ఘెరావో చేసి ప్రాయశ్చిత్తం జరిపించేంత చైతన్యం పంతుళ్ళ బోడి బ్రతుకుల్లో ఎక్కడేడ్చింది? వాళ్ళ బ్రతుకే వాళ్ళకు పద్మవ్యూహమైపోతేను!

చేయగలిగింది ఒక్కటే; ఆమెపట్ల సానుభూతిగా తలా ఒకమాట మాట్లాడడం. ఆ సానుభూతికోసమే సీతాలక్ష్మికూడా ముఖం వాచిపోయినట్లుంది, పాపం!

రంగనాథం అన్నాడు, "మనందర్నీ అతగాడి పెళ్లాలే అనుకున్నాడు పో. అయితే మొగుడికి కూడా హద్దులున్నాయి సీతాలక్ష్మిగారూ! హద్దు మీరితే, కట్టుకున్న పెళ్లాంకూడా "పోరా ధగిడీ!" అంటుంది, ఈ రోజుల్లో. అంతెందుకు? మన రామభద్రుడుగారి కథే తీసుకుందాం. గడిచిన పంచాయతీ ఎలక్షన్లప్పటి సంగతి. రామభద్రుడు—ప్రెసిడెంటు అయిన తర్వాతనే "గారూ" అన్నారు; అంతకు ముందు వుత్త రామభద్రుడే లెండి—చావు తప్పి కన్నులొట్టబోయి, చివరికి ఎలాగైతేనేం ఒక వార్డులో గెలిచాననిపించుకున్నాడు. అతగాడి భార్యకూడా ఓ ఆడవాళ్ల సీటుకు పోటీచేసి గెలిచింది. ప్రెసిడెంటు కావటానికి బొటాబొటిగా సరిపోయేంత బలాన్ని సంపాదించుకోగలిగాడు రామభద్రుడు. తన పెళ్ళాం తనదేకదా అనుకున్నాడు. ఆమెను బయలు దేరదీసుకు రావటానికి యింటికి వెళ్ళి, ఆలుమగల మధ్య నున్న సహజసంబంధాన్ని మరిచిపోయి, ఓ పనికిమాలిన ప్రెసిడెంటు మార్కు పోజు వెలగబెట్టి, "ఒసేయ్ అఖిలాండం! అక్కడ నా పేరు చెప్పినప్పుడే చెయ్యి పైకెత్తు! లేకుంటే ఒళ్లు చీరేస్తాను సుమా! చూలుతో వున్న ఎనుములా కూర్చున్నావేం? తొందరగా తెములూ!" అన్నాడు. ఇన్నాళ్ళూ ఆమె అతని ఇల్లాలైతే అగుగాక; ఇప్పుడు ఆమె కూడా తనంత మెంబరే కదా? సాటిమెంబరు అలా మర్యాద లేకుండా ప్రవర్తిస్తే ఏ మెంబరు మాత్రం సహించగలడు, లేదా, సహించగలదు? అప్పుడామె అందిగదా-"నీ చచ్చు బెదిరింపులకు జడుసుకుని, నీకు చెయ్యెత్తాలని రూలు రాసి పెట్టుందా? నేనే ప్రెసిడెంటు నౌతాను. నువ్వే నాకు చెయ్యెత్తు!"

"ఓసి గచ్చకాయి బానా! నీకు ప్రెసిడెంటు గిరీ ఒకటి తక్కువైందా? నువ్వు గెలవ్వు!"

"ఎందుకు గెలవనో అదీ చూస్తానుగా? గయ్యాళి గంగారత్నం అంతటి దాన్నే గెలిచేశాను. తక్కిన వాళ్ళు నా కొకలెక్కా?"

"అఖిలాండం! నిజంగా చెబుతున్నానే! నీతోడు? నువ్వు గెలవ్వు! నీ ఓటు నా కిచ్చేయ్! నా పంచదార చిలకవుగదూ? బుద్ధి గడ్డితిని నిన్ను తేలిగ్గా మాట్లాడేశాను. తప్పు! లెంపలేసుకుంటాను."

"కాదంటుంటే నీక్కాదూ? మనిషికొక మాట. గొడ్డుకొక దెబ్బ! ఆరు నూరైనా, నా విలువైన ఓటు నీ కివ్వను. అంత తప్పనిసరైతే యింకెవరికైనా పారేస్తాను."

మాటలతో పెళ్ళాన్ని దారికి తెచ్చుకోవటానికి రామభద్రుడికి తగినంత వ్యవధి లేదు. అయినా ప్రెసిడెంటు కావటానికి సరిపోయే తెలివి అతనికి వుంది. వెంటనే అతనేం చేశాడో తెలుసా?....శ్రీకృష్ణుడు పుట్టినప్పుడు గాడిద అరవబోతుంటే వసుదేవుడేం చేశాడో, రామభద్రుడూ అదే చేసి రామభద్రుడుగారైనాడు."

అందరితో బాటు సీతాలక్ష్మి కూడా పగలబడి నవ్వింది.

"ఈ సారి ఎన్నికల్లో మళ్ళీ వుత్త రామభద్రుడే అయిపోతాడులే? ధరావతు లేకుండా ఓడిపోతాడు. సీతాలక్ష్మి శాపం వూరికే పోదు" అన్నాడు వెంకటాచలం.

"ఏమయ్యా అలా విరగబడి నవ్వుతున్నారు?....ఇదిగో సదానందం? ఇలారా!" అంటూ కేక వేశాడు రామభద్రుడుగారు.

ఆ వైపున—రెండు బల్లలు, వాటి వెనుక ఇరవై కుర్చీలూ వేసి వున్నారు. ఆఖరికి ముఖ్య అతిథులు దయతలచి, వేంచేసినట్లున్నారు. బల్ల ముందర పతాక ధ్వజం వుంది. బండిలోంచి తీగెలాగి, బల్లమీద హేండ్ మైకు అమర్చబడి వుంది. బల్లమీద పుష్పమాలాలంకృతమైన గాంధీపటం కూడా వుంది.

ప్రెసిడెంటుగారి దగ్గరకు వెళ్ళాను.

"ప్రార్థన పాడేవాళ్ళు కావాలి!" అన్నారాయన, "కూలీవాళ్ళెవరన్నా దొరుకుతారా!" అన్నట్లుంది ఆ అడగడం.

భజరంగం ముందుకు దూకాడు. "నేను పాడతానండీ! వైష్ణవ

జనతో తేనే కహిరే! గాంధీగారికి యిష్టమైన పాట!"

"ఓహో! ఔనౌను! సరే. పాడు!....సదానందం! మీ మేష్టర్లలో మాట్లాడే వాళ్ళెవరన్నా వుంటే, కనుక్కుని చెప్పు. ఒక పేరు చాలు."

వెనక్కి వెళ్ళి, మేష్టర్లను అడిగాను. ఒకరూ ముందుకు రాలేదు. పేదవాణ్ణి గోతిలోకి నెట్టే సాధనాల్లో-వాడి నోరు కూడా ఒకటి! భద్రతకోసం ఆ నోటికి తాళం వేసిపెట్టడం పంతుళ్ళ నైజం!

ఇంట్లో వెన్న పెట్టుకుని నెయ్యికోసం ఊరంతా తిరిగినట్లయింది. కావలసిన ఆ ఒక్కడూ దొరికాడు. ఆ పేరే ప్రెసిడెంటుగారి కిచ్చాను.

"వెంకటాచలం?"

పెద్దలందరూ కుర్చీలలో ఆసీనులైనారు. కార్యక్రమం ప్రారంభమైంది. రాజకీయ ప్రపంచంలో కాస్తో కూస్తో పలుకుబడివున్న ఓ వర్తక శ్రేష్ఠుడు అధ్యక్షత వహించాడు. స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన క్రొత్తలో అతని చేతిలో చిల్లిగవ్వయినా లేదు. విచిత్రమేమంటే-దేశం ఒక్కొక్క స్వాతంత్ర్య దినోత్సవం చొప్పున జరుపుకుంటుండగా, అతని సంపద ఒక్కోలక్ష చొప్పున పెరిగిపోతున్నది. దేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన తొలిరోజుల్లోనే మా హెడ్మాష్టరుగారు సర్వీసు మొదలెట్టారు. ఇప్పుడాయనకు దక్కింది నయం చేయించుకోలేని గుండెనొప్పి మాత్రమే! ఎవరికి ఏమి యివ్వాలో మనజాతికి బాగా తెలుసు! ఆ వర్తక శ్రేష్ఠుడికి అధ్యక్ష స్థానం. మా హెడ్మాష్టరుగారికి నిలువు జీతం.

మరొక ప్రముఖుడు పతాకాన్ని ఆవిష్కరించాడు. ఆయన పేరు భూపతి. అతి త్వరలో స్వాతంత్ర్యం రాబోతున్నదనగా కొన్నాళ్ళు జైలు లోపల కాలక్షేపం చేసి, తరవాత బంజరు భూముల దాహంతో నాలుగు దిక్కులా దిగ్విజయ యాత్రచేసి, కడుపులో చల్ల కదలకుండా కూర్చున్న రాజకీయ బాధితుడాయన! పతాకావిష్కరణ గావించడానికి దయతో అంగీకరించినందుకు-కార్యక్రమం చివర ప్రెసిడెంటుగారు అతనికి తప్పక కృతజ్ఞత చెప్పుకుంటారు.

కుర్చీలలో కూర్చున్న తతిమ్మా వాళ్లు కూడా—కేవలం డబ్బున్న కారణంతో ఆ అర్హతను సంపాదించుకున్నవాళ్లే. పేకాటకోసం క్లబ్బు నడుపుతున్న లోకనాథం, దొంగసారా అమ్మే రంగన్న దొర కూడా వాళ్ళలో వున్నారు. ఆ కుర్చీలలో ఒక్క టీచరైనా లేడు. కుర్చీల ఎదుట ఎదురెండలో కూర్చుని వాడిపోతున్న పసిపిల్లల్ని అదుపు ఆజ్ఞల్లో పెడుతూ తిరుగుతున్నారు—రోజూ కుర్చీలలో కూర్చునే టీచర్లందరూ.

అధ్యక్షులవారు, భూపతిగారు, రామభద్రుడుగారూ మాట్లాడారు. కర్త, కర్మ, క్రియలు—ఎర్రసిరాతో మార్కులిచ్చే పంతుళ్ళకు కావాలిగానీ. వాళ్ళకెందుకు? వాళ్ళు సెలవిచ్చింది క్రొత్తవిషయా లేమీకావు. రెండో కరగతి పుస్తకంలోనూ వున్నవే! జాతిరక్తంలో జీర్ణించిపోయిన ఆ కొన్ని సంగతులైనా వివరంగా చెప్పారా అంటే. అదీలేదు. వాళ్ళమాటల్ని సంస్కరించితే ఈ క్రింది మహోపన్యాసం తయారవుతుంది.

''గాంధీపూర్తి పేరు మోహన్‌దాస్ కరంచంద్‌గాంధీ. ఆయన గుజరాత్‌లోని పోర్‌బందరులో పుట్టెను. అతనితల్లి పుతలీబాయి. తండ్రి కరంచంద్‌గాంధీ. గాంధీ బ్రిటిషువాడిని పారద్రోలి, మనకు స్వరాజ్యమును సంపాదించిపెట్టెను. ఆయన మనకు సత్యాహింసలను బోధించెను. అంటరానితనము ఉండరాదనెను. మీరు గాంధీని మరచిపోకూడదు. ఆయన చెప్పినట్లు నడచుకొనవలెను. ఇంతటితో నా ఉపన్యాసమును ముగించు చున్నాను.''

ఆ ముగ్గురిలో-భూపతిగారు బాలబాలికలను ''సోదరసోదరీ మణులారా'' అంటూ సంబోధించారు. ఆయన వయస్సు దాదాపుగా ఏభై! పిల్లలందరూ తనంతటి వాళ్లనుకున్నాడో, లేక తానుకూడా పిల్లల్లో ఒకడను కున్నాడో, ఆయనకే తెలియాలి!

ఆ ముగ్గురూ మాట్లాడిన పదిహేను నిమిషాలలో వెంకటాచలం నన్ను హడలగొట్టేశాడు. అతను ఉపన్యాసాలు వినటంలేదు. తాను మాట్లాడబోయే మాటల్ని రిహార్సలు వేసుకుంటున్నాడేమో ననిపించింది నాకు.

"పెద్దలారా! మిత్రులారా! బాలబాలికలారా! మీకు సీతాలక్ష్మిని తెలుసా? చవకరకం చీరగట్టుకుని, చేతులకు మట్టిగాజులు తొడుక్కుని, అదిగో, ఆ మూల, ఎండలో సిగ్గుపడుతూ, జంకుతూ నిలబడివుంది చూశారూ. ఆ టీచరే సీతాలక్ష్మి. సీతాలక్ష్మి వయస్సు ముప్పై. ఈనాటి వరకూ ఆమెకు పెళ్ళికాలేదు. దేవుడుచేస్తున్న లెక్కలేనన్ని ఘోరాల్లో— ఆమెకు పెళ్ళి కాకపోవడం కూడా ఒకటి. ఆమెకు మగదిక్కే వుండి వుంటే ఈనాడు శ్రీమద్రామ భద్రుడుగారి గూబలదిరి పోయివుండేవి. సీతాలక్ష్మికి ఎందుకు పెళ్ళికాలేదు? గంతకుతగ్గ బొంత ఏదో ఒకటి దొరక్కకాదు. తానే చేసుకోలేదు. ఎందుకు? ఆమె దరిద్రంలో పుట్టింది. దౌర్భాగ్యంలో పెరిగింది. ఆమెకు నలుగురు తమ్ముళ్లున్నారు. ఐదుగురు చెల్లెళ్ళున్నారు. మంచం దిగలేని ముసలితండ్రి వున్నాడు. ఆమె పెళ్ళిచేసుకుంటే, వాళ్ళందరూ ఏ నూతిలో దూకాలి? అందుకే ఆమె పెళ్ళిచేసుకోలేదు. వాళ్లందరి కోసం తన స్వార్థానికి నీళ్లు వదులుకొంది. తనవారు పదిమంది కోసం తన బ్రతుకును త్యాగం చేసింది. ప్రాణమూ, నీతీ-రెండూ నిలవాలి గనుక పంతులమ్మగా చేరింది. తనకు జీతంవస్తే చాలని ఆమె అనుకోలేదు. పిల్లలకు చదువుకూడా రావాలనుకుంది. కాలం వృథాచేయకుండా తనపని తాను చేసుకుంటోంది. జోలిమాలిన పనుల్లో జోక్యం పెట్టుకోవడం ఆమెకు తెలియదు. తక్కిన పంతుళ్ళతో ఉబుసుపోకకైనా బాతాఖానీ వేసుకునే తత్వం ఆమెకులేదు. తన ఉద్యోగం పట్ల ఆమెకు అపారమైన భయభక్తులున్నాయి. బడికి ఏనాడూ ఆమె అలస్యంగా వచ్చి ఎరుగదు. నాలుగైదు రోజులకంటే ఎక్కువగా ఏ సంవత్సరంలోనూ క్యాజువల్ సెలవు వాడుకుని వుండదు. అలాంటి సీతాలక్ష్మి-మచ్చలేని చందమామ-ఈనాడు ఇల్లువిడిచి, బడివిడిచి, వినయవిధేయతలతో ఇక్కడికొస్తే-"పంతులమ్మా! నీకు బుద్ధిలే"దంటాడా ఈ రామభద్రుడు? రామభద్రుడుగారూ! ఆమె నీకు ఓటు యిస్తే యిచ్చింది. నువ్వు ప్రెసిడెంటువైతే అయినావుగానీ. ఆమెను అంత మాట అనాలని ఆ ఓటు కర్థమా? నువ్వు పన్నులు వసూలు చేసుకో! నీకిష్ట

పైతే ఖర్చు పెట్టు. ఇష్టంలేకపోతే నీ గాట్లోనే వేసుకో! పట్టించుకునే ఓపిక
ప్రజలకులేదు. అంతవరకే నీ హద్దు. అంతకుమించి-పరస్త్రీలను అవమానించి,
వాళ్ళ హృదయాలను గాయపరచే హక్కు ఎంతటి ప్రెసిడెంటుకైనా లేదు....
అయ్యలారా! గాంధీశతజయంత్యుత్సవ సందర్భంలో యిలా మాట్లాడవలసి
వచ్చినందుకు చింతిస్తున్నాను. క్షమించండి!''

వెంకటాచలం మైకుదగ్గర కూడా యిలాగే మాట్లాడుతాడా? నా గుండె
పబగుబ లాడింది.

అంతలోనే అధ్యక్షులవారి పిలుపు వినిపించింది.

''ఇప్పుడు వెంకటాచలంగారు ఉపన్యాసం గావిస్తారు.''

వెంకటాచలం నాచేయి విదిలించుకుని వెళ్ళిపోయి, మైకు చేతికి
తీసుకున్నాడు.

''కట్టె, కొట్టె తెచ్చె అని మూడుముక్కల్లో ముగించెయ్ పంతులూ!
కత్తి మాడిపోతోంది!'' అన్నాడు అధ్యక్షుడు, బట్టతల తడుముకుంటూ.

''చిత్తం!''

అక్కడ కుర్చీలలో కూర్చున్నవాళ్ళనందర్నీ పేరుపేరునా సంబో
ధించి, నమస్కార బాణాలు వేశాడు వెంకటాచలం. తర్వాత ''ప్రియమైన
బాలబాలికలారా!'' అంటూ కొనసాగించాడు.

''పంతుళ్ళంగాబట్టి, మీ మనసుల్లో ఏముందో మాకు బాగా తెలుసు.
ప్రయీలుగా యిలాంటి వేడుకల్ని - చల్లగా చద్దితాగివచ్చి బడిలోనే జరుపు
కునేవాళ్ళం. నీడలో హాయిగా కూర్చునేవాళ్ళం. మన పంతుళ్ళు ఎన్నో
విషయాలు మనకు చెప్పేవాళ్ళు. ఇలాంటి పండుగలు మళ్ళీమళ్ళీవస్తే
బాగుంటుందనిపించేది. ఈసారేమో మాస్టార్లు మనల్ని యిక్కడికి తోలు
కొచ్చారు. కూర్చోటానికి శుభ్రమైన చోటు కూడా లేదిక్కడ. ఎండకు
మాడిమాడకుండా జానెడు నీడైనా లేదు. ఏడుగురు రాజకుమారులు తెచ్చిన
చేపల్లా గంటలతరబడి ఎండిపోతున్నాము. గాంధీ పుట్టినరోజు పండగ
నాడు వెన్నెలలాగా వుండక మండుటెండలాగా వుందేమబ్బా!'' అని మీరు

అనుకుంటూ వుండవచ్చు. నిజమే! అయితే. జాతీయ దినోత్సవాలను ఇట్ల భారీఎత్తున జరపడం మన పంచాయతీ వారికీ యిదే తొలిసారికాబట్టి స్థలం శుభ్రం చేయించాలని, గంటల తరబడి కూర్చోవలసివస్తే పచ్చని ఆకు ఒకటి పైన వేయవలసి వుంటుందనీ వారికి తోచి వుండదు. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షంగ మన యిబ్బందులు వాళ్ళు చూశారు కాబట్టి, ముందు ముందు వారు యిలాంటి సమావేశాలు జరపాలనుకున్నప్పుడు తప్పక మైదానం బాగుచేయించి, పందిళ్ళు వేయించగలరు. చలివేంద్రాలు పెట్టించగలరు. ఇప్పుడు మీక కలిగిన యిబ్బందికి పంచాయతీవారి తరపున మేము మీకు క్షమాపణ చెప్ప కొంటున్నాము..."

రామభద్రుడుగారు కండువాతో నుదురు తుడుచుకున్నారు. "అసల సంగతిలోకి రండి! మనకింకా చాలా పనులున్నాయి." అంటూ తెచ్చికోల నవ్వు నవ్వారు.

"బాలబాలికలారా! మీకు ఓ చిన్న కథ చెప్పదలచుకున్నాను. ఈ మీటింగు మనబడిలో జరిగివుంటే-ఒకటిగాదు, పదికథలు చెప్పేవాణ్ణి. ఇక్కడ మనకు వ్యవధిలేదు గనుక ఒక్కటి మాత్రమే చెబుతాను ఒక మహాభక్తుడు "అన్నంపెడతా రావోయ్" అని ఒక పేదవాణ్ని ఇంటికి పిలిచాడు. అతను వచ్చాడు. ఇద్దరూ ఆమాటా ఈమాటా మట్లాడు కుంటుండగా, సంభాషణ దేవుడిపైకి మళ్ళింది. అప్పుడా పేదవాడన్నాడూ "ఏం దేవుడో, పాపిష్టిదేవుడు! కలిగినవాళ్ళకే ముక్కోటిదేవుళ్ళు! లేని వాళ్ళకెక్కడున్నాడు? నీతిలేనివాడేమో అంతస్తులమీద అంతస్తులు కట్టు కుంటున్నాడు. ఒళ్ళు గుల్లజేసుకుని బ్రతుకుతున్న నాబోటివాడికి గుడిశ వేసుకోటానికి సెంటు నేలయినాలేదు. దేవుడుంటే ప్రపంచం యిట్ల అఘోరిస్తుందా? లేనేలేడు! ఒకవేళ వుంటే—వాడికి కళ్ళూలేవు. చెవుల లేవు!" అని! వెంటనే భక్తుడికి కోపం వచ్చింది. "నా దేవుణ్ని అంతలే మాటలంటావా? అన్నంలేదు, గిన్నంలేదు పో!" అంటూ అతన్ని మెడప గెంటేశాడు. తరవాత భక్తుడికి దేవుడు కనిపించి, "ఎంత పని చేశావు!

ంటూ వాపోయాడు. "మహాప్రభో! ఆ నాస్తికపు వెధవ నిన్ను నోటికి
్చినట్లు తిడుతుంటే ఎలా సహించమంటావు?" అన్నాడు భక్తుడు.
క్తా! నాకు వాడూ ఒకటే. నువ్వూ ఒకటే! దూషణ భూషణలు రెండూ
ు సమానమే! ఇన్నేళ్ళుగా నేను వాణ్ని పోషిస్తుంటే, నా భక్తాగ్రణిగా
ంది నువ్వు ఒక్కపూట వాడికి కూడుపెట్టలేకుండా బయటికి గెంటేశావు.
ా? ఎంతపొరపాటు!" అన్నాడు దేవుడు.

ఇంతకూ చెప్పొచ్చిందేమంటే—దేశమంతటా గాంధీ శతజయం
్త్సవాలు ఘనంగా జరుగుతున్నాయి. అవి జరగాలి కాబట్టి జరుగు
్నాయి. న్యూస్ పేపర్లన్నీ అందుకు సంబంధించిన వార్తలతోనే నిండి
తున్నాయి. అందరూ గాంధీని పొగిడేవాళ్లే! ఆవు సాధుజంతువే! ఈ
'టను బడిపిల్లల వల్లెవేయడం సబబుగానీ, మనుషుల్ని తినడం మానని
్షపులికూడా "ఆవు సాధుజంతు"వంటే ఎలా? గాంధీజీకి కావల్సింది వట్టి
గడ్తలుకావు. ఆయన దేవుడులాంటివాడు. తనను పొగిడిన వాళ్ళనూ
మిస్తాడు, పెదవి మెదపని వాళ్ళనూ ప్రేమిస్తాడు. ఆయన్ని పొగడ
ుకి మారుగా ఆయన సెలవిచ్చిన సిద్ధాంతాల్ని నిజంగా ఆచరణలో పెట్టి
్పుడే గాంధీతాత సంతోషిస్తాడు....."

రాజకీయ బాధితుడనబడే భూపతి ముళ్లమీద కూర్చున్నట్లుగా అసహ
గా అటూ ఇటూ కదిలాడు. చేతిప్రేళ్ళు-బైపు చేస్తున్నట్లు బల్లమీద
్తపడుతుండగా "కానిచ్చేసెయ్ బాబూ! కుర్రకుంకలు చచ్చిపోతున్నారు!"
టూ వగర్చాడు అధ్యక్షుడు.

"చిత్తం, చిత్తం! .... బాలబాలికలారా! సముద్రాన్నే దాటగలిగిన
హుమంతులవారికి పిల్లకాలువ ఒకలెక్కా అన్నట్టు, రెండుగంటలసేపే
ర్చోగలిగినమీరు మరో రెండు నిముషాలు కూర్చోలేరా?....గాంధీ
న్నాడంటే "ఏనాడైతే ప్రతివాడికి ముప్పూటలా తిండి, కట్టుకోడానికి
, వుండటానికి తగినయిల్లూ లభ్యంకాగలవో ఆనాడే దేశం రామరాజ్య
ించుకుంటుంది. నీ ప్రక్కయింటివాడు పస్తుంటే, నువ్వు పంచభక్ష్య

పరమాన్నాలు తింటావా? వాడికి గోచిపాతకైనా గతిలేకుండా వుంటే నువ్వు సిల్కుచొక్కా వేసుకుంటావా? వానలో వాడి అద్దెకొంప తడిపోయి, చలికి గజగజలాడుతూ నిలబడివుంటే, నువ్వు మేడమీది గదిలో అద్దాలకిటికీ దగ్గర కూర్చుంటావా? వాడికి కనీసం ఆ మూడూ అమరేవరకు విలాసంగా జీవించే అర్హత నీకులేదు.'' అన్నాడు గాంధీ. ఈ ఒక్క సూత్రాన్ని అక్షరాలా పాటిస్తేచాలు; అంతటి మహానుభావు దెవరైనా వుంటే-అతడే నిజమైన గాంధేయవాది! ....''

ఆ మాటతో తామందరూ ఏకీభవిస్తున్నట్టు తాము నిజమైన గాంధేయవాదులైనట్లు కుర్చీలలోని వాళ్ళందరూ గాంధీగారి బోసి నవ్వుల్లాంటి పవిత్రమైన మందహాసాలు వెలార్చారు.

''....గాంధీ యింకా ఏమంటారు-ఏ జాతిగొప్పది అని నన్నడిగితే స్త్రీని గౌరవించగల సంస్కారంవున్న జాతి అన్నిజాతులకంటే గొప్పదంటాను నేను.'' అని అంటారు. ''నీ భార్యముఖం చిన్నబోతే నీ మనసు ఆరాటపడదూ? నిన్ను కన్నతల్లి కష్టాల్లో వుంటే నీగుండె కలుక్కుమనదు నీ సోదరిని ఎవరైనా అవమానిస్తే, నీ నెత్తురు ఉడుకెక్కిపోదూ? నీ కన్న కూతురు కంట్లో నీళ్లుకారితే నీ హృదయం కరగిపోదూ? పరస్త్రీ విషయంలో కూడా అలాగే భావించుకో!'' అని అంటారు. అన్నివిధాల స్త్రీ అధికురాలు. మనంచేసే పనులన్నీ వాళ్లు మనకంటే బాగాచేస్తారు. గాంధీ అంతటివాడే స్త్రీని ఉన్నతురాలిగా భావించి గౌరవించారు. స్త్రీని గౌరవించడం తెలియనివాడు వట్టి అడివిమనిషి! మనమంతా నాగరికులమే! స్త్రీలను ఎలా గౌరవించాలో మనకు తెలుసుకదా?....

బాలబాలికలారా! గాంధీగారికి పిల్లలంటే చాలా యిష్టం! ఆయన పెద్దలమీదకంటే పిల్లలమీదనే నమ్మకం ఎక్కువ. తాను ఆశించిన రామరాజ్యం ఏనాటికైనా క్రొత్తతరాల బాలల మూలంగానే సధ్యంకాగలదని ఆయన గట్టినమ్మకం! కనుక, మీరందరూ బాగా చదువుకోవాలని, పెద్దవారై గాంధీగారి సూక్తులన్నిటినీ తు. చ. తప్పకుండా పాటించాల

రు గాంధీ అంతటివాళ్ళు కావాలని ఆశిస్తున్నాను. నాకు ఈ సదవకాశం
ృంచిన పెద్దలకు కృతజ్ఞత తెలుపుకుంటూ, విరమిస్తున్నాను.''

పెద్ద తలనొప్పి తొలగిపోయినంత తేలికగా ఊపిరి పీల్చుకున్నారు
మభద్రుడుగారూ, తదితరులూ. తమ అమూల్యమైన కాలమంతా కొల్ల
యినట్లు తొందరతొందరగా మిగిలిన కార్యక్రమంలోకి ఉరకలు
శారు.

వెంకటాచలం మా వద్దకు మరలివచ్చాడు.

''బ్రతికించావు స్వామీ!'' అన్నాను.

''సరిగ్గా అంటించావు!'' అంటూ అభినందించారు పంతుళ్లు.

''ఏమిటి?''

''చురకలు!''

సీతాలక్ష్మి ముఖం కలకల లాడుతోంది. దుర్యోధనుణ్ని సంహరించి
్చన భీమసేనుడివైపు చూసే ద్రౌపదిలా ఆమె వెంకటాచలంవైపు చూచి
ాంక్సండీ!'' అంది.

జాతీయగీతం ముగిసింది.

''వెంకటాచలం!'' అంటూ ప్రేమపూర్వకంగా పిలిచారు, ప్రెసి
ంటుగారు.

''పిలిచారాండీ?'' అంటూ దగ్గరకు వెళ్లాడు వెంకటాచలం.

అతని భుజంమీద ప్రేమగా చేయివేశారు ప్రెసిడెంటుగారు.

''ఇక ఊరేగింపు మొదలెడదామా?''

''అవశ్యం!''

''పిల్లల్ని బండివెనక వరసల్లో నుంచోబెట్టమని చెప్పు!''

''సరేనండీ!''

వెంకటాచలం మళ్లీ నా వద్దకు వచ్చి చెవిలో ఊదాడు. ''మొరిగే
క్కను మచ్చికచేసుకోవడం దొంగల కళవాటే!''

గాంధీపటాన్ని బండిలో పెట్టారు. ఎద్దును బండికి కట్టార సినిమాపాట గాలిలోకి ఎగిరింది. బండి కదిలింది. బండివెనుక పెద్దలు న చారు. వారివెనుక పిల్లలు కదిలారు. వాళ్ళను అదుపులోపెడుతూ మేక కాపరుల్లాగా-పంతుళ్ళు! మహాత్ముని పేరు జయజయ ధ్వానాలతో కలి మిన్నుముట్టింది. జయజయ ధ్వానాలతో పోటీచేస్తూ రోడ్డుపొడుగునా వు దుమ్ముకూడా మింటికెగిరింది.

ముందు గాంధీగారు, వెనక రెండుఫర్లాంగుల పొడగున ప్రజావాహి ప్రజారథం ఎన్నో మలుపులు తిరుగుతూ వీధులన్నీ పరిభ్రమించి, ఎట్ట కేల తడబడే నడకతో మళ్ళీ పంచాయతీ ఆఫీసు ప్రాంగణం చేరుకొంది.

ఇక పిల్లలకు మిఠాయిలు పంచిపెట్టాలిగదా? సులభంగా వుంటుం ఓ పని చేశారు. పంచాయతీ ఆఫీసుపక్కనే బందెలదొడ్డిలా ఓ పెద్ద రై మిల్లు వుంది. పిల్లలందర్నీ మిల్లు ఆవరణలోకి తోసి, గేటు మూసేశా మహాసముద్రమంత పెద్ద పళ్ళెరంలో నీటిబిందువులంత చిన్నచిన్న పిప్ప మెంట్లు రాశిపోసుకుని, లక్ష్మణస్వామి అనే ఆయన గేటువద్ద నిలబడ్డా ఆయన పంచాయతీ మెంబర్లలో ఒకడు. రామభద్రుడుగారికి కుడిభుజ పిల్లలు ఒక్కొక్కరే ఆయన యిచ్చిన ఒక్కొక్క పిప్పరమెంటు చే తీసుకుని బోనులో చిక్కుకున్న ఎలక పిల్ల తలుపు తీయగానే బయ దూకినట్లు, గేటులోంచి బయటపడుతున్నారు.

గంట పదకొండు కావస్తోంది. ఈ సంపకం ముగిసేదెప్పుడు? ఆ ఆవరణలో వున్న చేదబావి కన్న తల్లిలా పిల్లల్ని ఆహ్వానించింది. బావి నుంచి నీళ్లు చేది కడుపు నింపుకోసాగారు పిల్లలు.

ఆఖరి పిల్లవాడుకూడా పిప్పరమెంటు తీసుకుని గేటు దాటుకోగ రైస్‌మిల్లు ఆవరణ ఖాళీగా మిగిలిపోయింది. అయితే, లక్ష్మణస్వామి లోని పళ్లెంలో పిప్పరమెంట్లు మాత్రం ఖాళీకాలేదు. ఇంకా వున్నాయి.

లక్ష్మణస్వామి పళ్లెం క్రింద పెట్టాడు. కండువా అరుగుమీద పరి
డు. రెండు చేతులూ చేర్చి నాలుగుదోసిళ్ల పిప్పరమెంట్లు కండువామీద
శాడు! మూట గట్టాడు. ఎంగిలాకులో మెతుకుల్లా పళ్లెంలో నాలుగు
ప్పరమెంట్లు మిగిలిపోయాయి. ప్రక్కనున్న కొడుకుచేతికి మూట
ందించాడు, లక్ష్మణస్వామి. "ఒరే! దీన్ని తీసుకెళ్లి యింట్లో పెట్టు!"
న్నాడు. దూరంగా వున్న ఆఫీసు నౌకర్ని కేకేసి పిలిచాడు. అతని చేతికి
ళ్లెం అందించాడు. "దీన్ని తీసుకెళ్లి ఆఫీసులో పెట్టు?" అన్నాడు.

ఆహా! దేశం ఈ తీరున కొల్లబోతోందా!

పిల్లలంతా వెళ్లిపోయారు. పంతుళ్లు కూడా పలచబడి పోతున్నారు.
ా బడి టీచర్లంతా పంచాయతీ ఆఫీసు ముందరికి నడిచాము.

బయట ప్రెసిడెంటుగారు నిలబడి వున్నారు. "పరువుప్రతిష్ఠలు"గల
ారినో ఉద్దేశించి బిగ్గరగా "ఇదిగో శ్రీపతీ, వెళ్లిపోతున్నావా? అల్పాహారపు
ుదు ఉందయ్యా!" అంటున్నాడు.

"వెళ్లటంలేదులే!" అన్నాడు శ్రీపతి.

మా హెడ్మాస్టరుగారు ప్రెసిడెంటుగారి ముందు నిలబడి. చేతులు
డించి. "ఇక వెళ్లొస్తామండీ?" అన్నారు.

"ఆ! వెళ్లి రండి. వెళ్లి రండి!"

అక్కడి నుండి నాలుగు అడుగులు నడిచాక-"ముద్దు ముద్దుగా,
ుచ్చటగా వుంది!" అన్నాడు వెంకటాచలం.

"ఏమిటి?" అన్నాను.

"అదే! ఏనుగులు తినే తిండిని అల్పాహారం అనటం?"

ఆకలితో ఆవురావురుమంటూ, ఎండలో కాళ్లీడ్చుకుంటూ యింటి
పు నడుస్తూవుంటే-చిలకమర్తి వారి పద్యం చప్పున గుర్తుకువచ్చింది.

"....పిండుచున్నారు. మూతులు బిగియగట్టి!"

* * *

మరునాటి ఉదయం బడికి వెళ్లాను.

బడి ముందర రోడ్డుమీద బండి కనిపించింది. తెల్లటి ఎద్దు - చియ్య బలిసి పోతరించినట్లున్న ఎద్దు-నెమరువేసుకుంటూ మెల్లగా బండినిలాగుతు వెడుతోంది. నిన్న ఊరు ఊరంతా దానివెంట నడిచింది. ఇప్పుడెవ్వరు దాని వెంట వెళ్లటంలేదు. అందరూ ముక్కుమూసుకుని దూరంగా తొల పోయేవాళ్లే! ఈ పరిణామానికి కారణం ఏమిటి?

నిన్న బండిలో తాత కూర్చున్నాడు. తాతగారి అడుగుజాడల్లో అందరూ నడిచారు. ఇప్పుడు బండిలో తాతలేడు.

తాతకు మారుగా మరేముంది?

చెత్త, చెదారం, కుళ్లు, కంపు....!

భుజం మీద చేయివేశాడు వెంకటాచలం.

"బండిని చూస్తున్నావా సదానందం? అది-తాత దిగిపోయిన బండి దాని ప్రతిష్ఠ తాతతోనే పోయింది!"

★